
Open

& Out

10 regenboogsleutels voor scholen

*Zo werkt u effectief
aan een veilige school
waar iedereen zichzelf kan zijn*

Inhoud

SLEUTEL 1	Weet uw school hoe veilig leerlingen en personeel zich voelen?	4
SLEUTEL 2	Heeft uw school een visie op plagen, pesten en discriminatie?	6
SLEUTEL 3	Heeft uw school een gedeelde visie op burgerschap en diversiteit?	8
SLEUTEL 4	Heeft u duidelijke afspraken gemaakt over respectvol gedrag?	10
SLEUTEL 5	Treedt uw school consequent op bij negatief gedrag?	12
SLEUTEL 6	Onderneemt uw school actie zodat iedereen zichzelf kan zijn op school?	14
SLEUTEL 7	Geeft de school lessen over basisvaardigheden voor burgerschap?	16
SLEUTEL 8	Geeft de school specifieke lessen over seksuele diversiteit?	18
SLEUTEL 9	Krijgen alle leerlingen goede begeleiding?	20
SLEUTEL 10	Betrekt u leerlingen bij de kwaliteit van de school?	22

CIP-GEGEVENS
KONINKLIJKE
BIBLIOTHEEK
DEN HAAG

Dankmeijer, Peter

Open & Out:

10 regenboogsleutels voor scholen. Zo werkt u effectief aan een veilige school waar iedereen zichzelf kan zijn

Januari 2014

Amsterdam:

EduDivers/Onderwijsalliantie voor Seksuele Diversiteit

CREDITS

Deze publicatie is mede mogelijk gemaakt door een bijdrage van het Ministerie van Cultuur, Onderwijs en Wetenschappen.

BESCHIKBAARHEID

Deze publicatie kan vrij gedownload worden van www.mijnid.info.

CITATEN

Deze handleiding kan geciteerd worden met een bronverwijzing.

Sleutelboekje voor scholen

Hoe kunnen we als school homopesten stoppen? Hoe moeten we reageren op heftige reacties op seksuele diversiteit? Het zijn vragen die scholen stellen aan de Onderwijsalliantie voor Seksuele Diversiteit. De Onderwijsalliantie heeft afgelopen jaren veel advies, training en schoolbegeleiding gegeven aan scholen. In dit boekje vindt u een samenvatting hiervan in de vorm van 10 aanbevelingen: 10 regenboogsleutels. Elke sleutel is een factor die eraan bijdraagt dat lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgenderleerlingen en personeel zich thuis voelen op school. In de praktijk blijken deze sleutels zo algemeen geldig dat we gerust kunnen stellen dat het hier gaat om 10 aanbevelingen voor een school waar iedereen zichzelf kan zijn.

Zo gebruikt u de aanbevelingen

Veel scholen denken dat voorlichting de belangrijkste strategie is, maar onderzoek wijst uit dat juist een combinatie van maatregelen het beste werkt. De 10 sleutels in dit boekje zijn maatregelen die u in combinatie kunt gebruiken. Uiteraard bent u vrij om een sleutel op eigen wijze in te vullen, afhankelijk van uw school.

Hulp nodig?

Wilt u hulp bij het toepassen van de 10 sleutels, neem dan contact op met één van de MijnID ambassadeurs. MijnID staat voor 'mijn IDentiteit'. De MijnID ambassadeurs weten welke maatregelen het beste werken om uw school te verbeteren. Kijk op mijnid.info.

U kunt ook zelf ambassadeur worden.
info@onderwijsalliantie.nl
www.mijnid.info/aanmelden

Weet uw school hoe veilig leerlingen en personeel zich voelen?

Een externe MijnID adviseur heeft een kennismakingsgesprek met de directeur. Deze zegt direct aan het begin van het gesprek: 'Homodiscriminatie komt hier niet voor. Wij hebben daar nog nooit een klacht over gekregen. We stellen het ook liever niet aan de orde, dat veroorzaakt alleen maar onrust'.

Een leerling wordt van school gehaald door zijn ouders. Hij is met zijn hoofd in het toilet geduwd. Het blijkt het sluitstuk van een reeks pesterijen omdat hij gezien wordt als homo. De directie is geschokt en vraagt aan de docenten waarom dit niet is gerapporteerd. Die melden dat ze dachten dat het alleen geintjes waren. De directie besluit te onderzoeken hoe de houding op school is rond seksuele diversiteit en hoe het team een betere inschatting kan maken van het welzijn van leerlingen.

AANBEVELING

De eerste aanbeveling is: onderzoek hoe veilig leerlingen en personeel zich voelen. Kijk bijvoorbeeld naar de incidenten die zich op uw school voordoen. Uit onderzoek blijkt dat een aanpak die gebaseerd is op helder inzicht beter werkt dan een aanpak met willekeurig gekozen acties.

VRAGEN DIE DE SCHOOL ZICH KAN STELLEN:

- **Worden incidenten rond seksisme, homofobie en transfobie altijd gemeld en geregistreerd? Zo niet, welke incidenten worden wel geregistreerd?**
- **Worden er vragen gesteld over seksuele diversiteit in andere monitors, zoals de GGD Jeugdmonitor, de LAKS monitor, de MijnID thermometer, de medewerkerstevredenheid enquête, de Arbo Risico Inventarisatie en Evaluatie (RI&E) of ander onderzoek?**
- **Worden de resultaten geanalyseerd, gerapporteerd en besproken?**
- **Leiden de resultaten en conclusies tot verbeteracties?**

LET OP

Veel scholen registreren het nog niet als lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgender-leerlingen gepest of uitgescholden worden. Soms komt het zo vaak voor dat het ondoenlijk lijkt om die incidenten te registreren. Herkent u dit, kies dan voor een andere manier om gegevens te verzamelen. Bijvoorbeeld via de Veiligheidsmonitor, de Jeugdmonitor of de MijnID Thermometer. Het verzamelen van gegevens is natuurlijk niet genoeg: bespreek daarna hoe u minder goede situaties gaat verbeteren.

KERNKADER

Deze eerste sleutel sluit aan op het kernkader van de Onderwijsinspectie, PO 4.4, VO 4.4* (de normindicatoren zijn gemarkeerd met een asterisk), op de incidentenregistratie van de school en op het Venster Veiligheid uit 'Vensters van Verantwoording' (VO-raad). In de ITS standaard voor incidentenregistratie staat negatief gedrag op grond van gender en homoseksualiteit als te monitoren aandachtspunt opgenomen.

Heeft uw school een visie op plagen, pesten en discriminatie?

Op een vmbo-school hebben sommige islamitische ouders grote weerstand tegen lessen over homoseksualiteit en tegen homoseksuele docenten. Na een jaar overleg adopteert de school een missie waarin staat dat iedereen welkom is en dat discriminatie 'op grond van geloof, afkomst, ras, cultuur, sekse en seksuele voorkeur' niet toegestaan is. Alle personeelsleden, ouders en nieuwe leerlingen ondertekenen bij aanmelding een verklaring waarmee ze aangeven het hiermee eens te zijn. De directeur: 'Die verklaring lost niet alle problemen op, maar het uitgangspunt is nu glashelder'.

Een vmbo-school heeft een teamdiscussie over shirts met provocerende teksten: is dat toegestaan? Welke teksten wel en welke teksten niet? Een vrouwelijke docent vindt dat een shirt met 'Touch Me' onbehoorlijk is. Een mannelijke collega vindt dat deze tekst niet kan voor meisjes maar wel voor jongens: 'Meisjes hebben immers borsten'. Collega's reageren hierop dat dit ongelijke behandeling is. Het team vindt het moeilijk om het eens te worden.

AANBEVELING

De tweede aanbeveling is om als school een visie te formuleren op hoe de school veiligheid bevordert. Veiligheid gaat niet alleen over brandveiligheid maar ook over hoe op school wordt omgegaan met plagen, schelden, pesten en discriminatie. Een veiligheidsvisie wil zeggen dat het personeel en de leerlingen een gemeenschappelijke beeld hebben over hoe men met negatief gedrag op school omgaat. Er zijn scholen die in hun kernmissie hebben opgenomen dat iedereen welkom is en dat discriminatie uit den boze is. Ze noemen lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgender leerlingen en leerkrachten daarbij expliciet.

VRAGEN DIE DE SCHOOL ZICH KAN STELLEN:

- Is veiligheid onderdeel van de missie van de school?
- Welke aspecten van veiligheid staan op school centraal?
- Is er in de visie aandacht voor de veiligheid van lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgender leerlingen en leerkrachten?
- Zijn er specifieke doelen voor het tegengaan van negatief gedrag rond seksuele diversiteit?
- Neemt de school negatief gedrag en houdingen naar leerlingen en leerkrachten serieus of bagatelliseert de school dit aspect ('schelden is hier niet discriminerend bedoeld', 'zulk gedrag is een puberteitsverschijnsel')?
- In hoeverre is dit alles benoemd en gedocumenteerd? Waar?
- In hoeverre zijn personeel, leerlingen en ouders hiervan op de hoogte?

AANPAK

Vaak neemt de schoolleiding het initiatief om tot een gedeelde visie te komen. De schoolleiding stelt een groepje samen met geïnteresseerde en deskundige docenten, raadpleegt leerlingen en komt met een voorzet. Die voorzet wordt in het team en met de leerlingen besproken. Meestal sluit de visie op veiligheid aan bij de algemene missie van de school.

LET OP

Als de visie niet helder is en niet gedeeld wordt door het team, zal er niets mee worden gedaan en dus ook niets veranderen op school.

KERNKADER

Deze sleutel sluit aan op het kernkader van de Onderwijsinspectie, PO en VO 4.5, 4.6 en 4.7 die scholen verplichten om incidenten te voorkomen, goed af te handelen en een respectvolle omgang te bevorderen.

Heeft uw school een gedeelde visie op burgerschap en diversiteit?

Een brede scholengemeenschap vindt dat burgerschap en het besef van diversiteit in het bloed van het personeel en de leerlingen hoort te zitten. Elk jaar worden in het docententeam in tweetallen gesprekken gevoerd aan de hand van vier vragen: waar ben je trots op, waar loop je tegenaan, wat kan je er zelf aan doen, welke hulp heb je van anderen nodig? Bij de vraag: 'waar loop je tegenaan?' is standaard aandacht voor hoe men omgaat met dingen die nieuw, vreemd of onverwacht zijn. Er wordt bijvoorbeeld ook gevraagd naar homo-zijn en omgaan met homofobe reacties. Het zijn geen zakelijke, maar geïnteresseerde van 'hart tot hart' gesprekken. Ze leveren tal van actuele verbeterdoelen op voor verbetering van de sfeer op school en de onderlinge steun.

Een evangelische school wil de waarden en normen uit de Bijbel overdragen aan leerlingen. Zij legt haar visie op burgerschap als volgt uit: 'Als evangelische gemeenschap zullen wij gered worden, want wij wandelen in God's licht. Wij moeten de leerlingen duidelijk maken dat er buiten onze kring veel zonde en verderf is in deze wereld. Daar moeten zij mee leren omgaan. Zij moeten leren mensen die van God's pad zijn afgeweken, zoals homoseksuelen, tollenaars en prostituees, niet te veroordelen als mens, maar om hun gedrag en hen op God's pad terug helpen brengen'. In de schoolbrochure staat dat een homodocent nooit op deze school zou kunnen werken. Na een klacht van het lokale meldpunt discriminatie wordt de school veroordeeld door de Commissie Gelijke Behandeling. De school maakt zich schuldig aan discriminatie.

AANBEVELING

De derde aanbeveling is om een schoolvisie te formuleren over burgerschap en diversiteit. Deze aanbeveling gaat over het aanleren van positief gedrag, iets anders dus dan de vorige aanbeveling die gericht was op het aanpakken van negatief gedrag. De meeste scholen stellen zulke doelen in het kader van burgerschap. Leerlingen leren vaardigheden als: kunnen luisteren, je mening kunnen geven, respect hebben voor de mening van anderen, omgaan met diversiteit en samenwerken. Dit zijn essentiële burgerschapscompetenties die overigens ook docenten nodig hebben om het goede voorbeeld te kunnen geven.

Het is belangrijk om de doelen concreet te maken, bijvoorbeeld in termen van waarneembaar gedrag. Uit onderzoek blijkt dat vage doelen zoals 'bespreekbaarheid', 'tolerantie' en 'meer bewustzijn' niet helder maken wat de school precies bedoelt.

VRAGEN DIE DE SCHOOL ZICH KAN STELLEN:

- **Is burgerschap onderdeel van de missie van de school?**
- **Hoe bevordert de school vaardigheden als: kunnen luisteren, je mening kunnen geven, respect hebben voor de mening van anderen, omgaan met diversiteit en samenwerken? Is er een aanpak dwars door alle vakken heen (doorlopende leerlijn) om dit te bereiken?**
- **Hoe zijn diversiteit en seksuele diversiteit (homoseksualiteit, biseksualiteit, heteroseksualiteit, heteronormativiteit, transeksualiteit, man/vrouw rollen) daar onderdeel van?**
- **In hoeverre wordt de visie door personeel, leerlingen en ouders gedeeld en uitgedragen?**

TIP

U kunt deze sleutel op maat van de school uitwerken door voor specifieke groepen leerlingen aan te geven welke kennis en vaardigheden ze nodig hebben en hoe ze tijdens het schooljaar daarin kunnen groeien. Dit kunt u als school vervolgens meenemen in een doorlopende leerlijn over burgerschap.

KERNKADER

Deze sleutel sluit aan op het kernkader van de Onderwijsinspectie, PO 1.5 en 2.5 (adequate sociale competenties), 2.6 (burgerschap) en 4.7 (respectvolle omgang met elkaar), en VO 2.4 (sociale competenties), 2.5 (actief burgerschap en sociale integratie) en 4.7 (respectvolle omgang met elkaar).

Heeft u duidelijke afspraken gemaakt over respectvol gedrag?

Op een school voert men een uitgebreide discussie over de vraag of 'seksuele voorkeur' moet worden toegevoegd aan de schoolregels en het klachtenreglement. De school aarzelt of daarmee een pedoseksuele voorkeur wordt goedgekeurd. Uiteindelijk neemt de school op dat 'discriminatie op seksuele voorkeur verboden is' en noemt daarbij als voorbeeld 'homo zijn of lesbisch zijn'. Dit statement werkt men niet uit naar concrete maatregelen. De directie is blij als het reglement eindelijk klaar is en voegt het toe aan het dossier voor de Inspectie. Bij navraag weet niemand in de school van het bestaan.

Op een school wordt aan het begin van het jaar het spel 'Gedragen Gedrag' in de klas gespeeld. Dit is een discussie over wel en niet acceptabele omgangsvormen. Men gebruikt bij het spel de aanvullende casussen over lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgenderleerlingen. In de nabespreking leggen de docenten de link naar de vier basisregels van de school: we hebben respect voor elkaar, we gaan niet over de streep, we lossen problemen op zonder geweld en we zijn aanspreekbaar. Zo komt de school elk jaar opnieuw tot duidelijke, actuele en breed gedragen regels.

AANBEVELING

De vierde aanbeveling is om als school duidelijke afspraken te maken over respectvol gedrag. Dit zorgt ervoor dat leerlingen en personeel op een respectvolle manier met elkaar omgaan. Deze aanbeveling is misschien wel de belangrijkste en meest zichtbare sleutel, ook al vinden scholen het niet altijd makkelijk om deze sleutel toe te passen. Op veel scholen is er namelijk een negatieve houding naar homo's, naar 'vrouwelijk' gedrag van jongens en 'mannelijk' gedrag van meisjes. Op sommige scholen is negatief gedrag zo gewoon en komt het zo vaak voor dat de school niet weet waar te beginnen.

VRAGEN DIE DE SCHOOL ZICH KAN STELLEN:

- **Is er een algemene gedragsrichtlijn?**
- **Geldt deze richtlijn ook voor preventie van negatief gedrag naar lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgender leerlingen?**
- **Hoe is de mening van de school over denigrerend gedrag naar meisjes, vrouwen en 'zacht' gedrag in het algemeen (alledaags seksisme, denk aan het spreken over vrouwen als 'vrouwetje' of uitspraken als 'gedraag je niet als een mietje' of 'watje')?**
- **Is dat benoemd of onbenoemd? Waar?**
- **Wordt de richtlijn altijd en consequent gehanteerd? Hoetreedt het personeel op?**
- **Is schelden toegestaan op school? Zo niet, is schelden voor 'homo' op school acceptabel? Zo niet, hoe wordt dit duidelijk gemaakt aan leerlingen en personeel?**

TIP

Spreek met leerlingen binnen drie weken na de start van het schooljaar de gedragsregels af. Benoem expliciet dat negatief gedrag niet op uw school thuis hoort en hoe de school met zulk gedrag zal omgaan. Uit onderzoek blijkt dat dit het grootste effect heeft op de veiligheid op school. Daarna is het belangrijk dat docenten en ander personeel (samen met de leerlingen) de regels consequent blijven handhaven. Als u daar te laks in bent of verschillend mee omgaat, zullen veel leerlingen concluderen dat de regels voor meerdere uitleggen vatbaar zijn.

KERNKADER

Deze sleutel sluit aan op het kernkader van de Onderwijsinspectie, PO 4.5 en 4.7, VO 4.5 en 4.7). In het 'Normblad Agressie en Geweld' van de VO-raad staat de richtlijn dat de school een duidelijke norm voor acceptabel gedrag formuleert (Vensters voor Verantwoording).

Treedt uw school consequent op bij negatief gedrag?

Op een school komt schelden veel voor. Vooral het scheldwoord 'homo' is aan de orde van de dag. De school is tegen schelden en corrigeert het schelden van leerlingen zoveel mogelijk. Behalve als iemand voor homo wordt uitgescholden. Een adjunct-directeur: 'Dat komt 400 keer per dag voor, je kunt leerlingen niet 400 keer per dag corrigeren'.

Op een praktijkschool waar leerlingen makkelijk hun emoties laten gaan en snel schelden, kiest de school de invalshoek van persoonlijke zorg. Een scheldpartij of woedeaanval wordt niet gezien als overtreding van de regels, maar als moeite om met een situatie om te gaan. Docenten gaan altijd op zulke voorvallen in. Het is vrij standaard om te zeggen: 'Ho daar! Je bent niet in moeilijkheden, maar ik wil even met je spreken. Wat gebeurt er met je?'

AANBEVELING

De vijfde aanbeveling is om als school negatief gedrag aan te pakken. In een veilige school treedt het personeel consequent corrigerend op als iemand negatief gedrag vertoont over homo's, lesbiennes, biseksuelen of transgenders. De school laat aan leerlingen die discrimineren duidelijk merken dat homovijandig gedrag onacceptabel is. Ook docenten maken zich niet schuldig aan denigrerende grapjes.

WAT IS NEGATIEF GEDRAG?

Uit onderzoek blijkt dat schelden het meest voorkomt, evenals plagen, roddelen, beschadiging van eigendommen en duwen en slaan. 'Outing' (het openbaar maken van iemands homoseksuele voorkeur tegen diens wil) komt ook steeds vaker voor. Veel incidenten starten via digitale netwerken zoals Facebook. Scholen vinden het vaak moeilijk om hier iets mee te doen omdat gedrag via internet door de school moeilijk te beïnvloeden is en het niet binnen de school plaatsvindt. Via lessen over mediawijsheid kan de school aandacht besteden aan cyberbullying en klachten over cyberbullying in behandeling nemen.

VRAGEN DIE DE SCHOOL ZICH KAN STELLEN:

- **Is er een richtlijn voor het omgaan met negatief gedrag?**
- **Wordt in de richtlijn helder onderscheid gemaakt tussen plagen, vrijheid van meningsuiting, intimidatie, pesten en discriminatie? Zijn er suggesties wat te doen in deze gevallen?**
- **Is er een protocol voor het afhandelen van incidenten? Is daarin aandacht voor incidenten met een discriminerend of haatmotief?**
- **Is er bij negatief gedrag met een haatmotief (zoals racisme, Islamofobie en homofobie) consequent aandacht voor het motief?**
- **Wordt de vertrouwensinspecteur standaard ingelicht bij ernstige homofobe incidenten? (Dit is verplicht, net als bij seksuele intimidatie.)**
- **Krijgen overtreders van gedragsregels met een haatmotief strengere straffen of worden zij op een andere manier gecorrigeerd?**
- **Hoe reageert de schoolleiding bij klachten over een homoseksueel of lesbisch personeelslid waarbij er mogelijk sprake is van een negatieve houding of een haatmotief bij de leerling of ouders?**
- **Is er nagedacht over hoe lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgender-leerlingen of personeel worden gerehabiliteerd na onterechte beschuldigingen?**

KERNKADER

Het kernkader van de Onderwijsinspectie (PO 4.6, VO 4.6) stelt verplicht dat een school een protocol heeft voor afhandeling van incidenten. De intentie daarachter is niet dat de school alleen richtlijnen op papier heeft, maar dat de school ook voor buitenstaanders duidelijk maakt hoe het personeel consequent met negatief gedrag omgaat. Uit onderzoek blijkt dat het essentieel is dat het personeel consequent één lijn trekt en optreedt tegen negatief gedragen.

Onderneemt uw school actie zodat iedereen zichzelf kan zijn op school?

Op een basisschool besteedt men veel aandacht aan de persoonlijke ontwikkeling van leerlingen. Men werkt met IPC, een Amerikaanse methode die de leervragen van leerlingen centraal stelt. Aandacht voor vriendschap, relaties, verliefdheid en verschillende soorten families en alle diversiteit daarin, hoort daarbij. Men laat de leerlingen interviews doen met alleenstaande ouders, met gezinnen waarbij de oma en opa thuis woont en met lesbische ouders. De leerlingen maken er prachtige reportages over die zij op een oudermiddag mogen presenteren.

Op een basisschool besteedt een docent aandacht aan diverse leefvormen en gezinnen. Over elke leefvorm maken de kinderen een collage op een van de kastdeuren in het lokaal. Eddy kijkt beteuterd. Hij zegt tegen de juf dat er geen kastdeur meer is voor hem en zijn twee moeders. De juf zegt dat zijn leefvorm niet zo vaak voorkomt en dat hij maar even met een andere groep moet meedoen. Eddy houdt zich op dat moment in, maar barst thuis in tranen uit. De moeders komen boos naar school, maar de juf snapt niet waar ze zich zo druk om maken.

AANBEVELING

De zesde aanbeveling is dat uw school actie onderneemt waardoor seksueel diverse leerlingen en personeel zich veilig voelen op school. De meest concrete actie is: open zijn over seksuele diversiteit. Dit kunnen docenten doen in de dagelijkse omgang met leerlingen, op een vanzelfsprekende manier. Zo merken leerlingen dat het geen heikel onderwerp is.

Daarnaast kunt u diversiteit in al haar vormen zichtbaar maken op school. Het maakt niet zoveel uit of dit gebeurt door middel van een poster, een tentoonstelling, een theatergroep, een cultureel uitje, een artikel in de schoolkrant, een pagina op de schoolwebsite of doordat een homoseksuele docent zijn partner meeneemt naar een schoolfeest.

SPECIFIEKE VRAGEN DIE DE SCHOOL ZICH KAN STELLEN:

- **Hoeveel leerlingen en personeel komen ervoor uit dat men homo, lesbisch, biseksueel of transgender is?**
- **Hoeveel procent van de populatie is dat? Komt dit overeen met het gemiddelde (5% homo/lesbisch + 5% biseksueel + 0,5% transseksueel)?**
- **Welk percentage van de heteroseksuele leerlingen aarzelt om hun seksuele voorkeur duidelijk te maken op school?**
- **Waarom is er sprake van een ongelijk veiligheidsgevoel tussen lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgenderleerlingen en heteroseksuele leerlingen en personeel? Probeer specifieke oorzaken te benoemen.**
- **Hoe zou de school deze oorzaken kunnen wegnemen en de veiligheid kunnen bevorderen?**
- **Hoe zichtbaar is seksuele diversiteit op school?**
- **Hoe vanzelfsprekend is seksuele diversiteit op school?**

LET OP

Uit onderzoek naar de impact van Gay/Straight Alliances (schoolgroepen van homo- en heterojongeren) blijkt dat de aanwezigheid van openlijke lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgenderleerlingen een steun is voor andere leerlingen. Tegelijk blijkt ook dat als de school zo'n initiatief niet steunt, dit een duidelijk negatief signaal is naar de lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgenderleerlingen.

KERNKADER

Deze sleutel sluit aan op het kernkader van de Onderwijsinspectie (PO 4.2 en 4.3, VO 4.2 en 4.3) die als norm stelt dat alle leerlingen zich veilig voelen.

Geeft de school lessen over basisvaardigheden voor burgerschap?

Op een gymnasium vult men de aandacht voor burgerschap in met onderzoeksprojecten over de derde wereld en over democratische rechten. Er is ook aandacht voor diversiteit, vooral gericht op culturen. Op de 800 leerlingen is één lesbische leerling (die ervoor uitkomt). Volgens de zorgcoördinator stelt die zich nogal provocerend op (ze draagt punkkleding) en isoleert ze zichzelf op die manier. Op de vraag of de school in de lessen dieper kan ingaan op dagelijkse omgangsvormen, zegt de zorgcoördinator: 'Dit is een gymnasium, geen kleuterschool'.

Op een brede scholengemeenschap start het jaar met een werkweek voor brugklassen. Tijdens de week doet de school allerlei leuke kennismakingsspellen en leert men elkaar persoonlijk kennen. Er is veel aandacht voor hoe de school functioneert en hoe men op school met elkaar omgaat. De school wordt voorgesteld als een grote familie met regels waaraan iedereen zich moet houden en met zorg voor als je je niet lekker voelt. In de spellen oefenen de leerlingen en docenten hoe dit in de praktijk gebeurt. Dit gaat over huiswerk maken, maar ook over hoe je omgaat met ruzies, uitsluiting en homonegatief gedrag. Na de introductieweek blijft de school via de mentorlessen hier aandacht aan besteden. Sociale vaardigheden, waaronder tolerantie, zijn systematisch verwerkt in een doorlopende leerlijn over burgerschap.

AANBEVELING

De zevende aanbeveling is om als school aandacht te besteden aan burgerschap en sociale integratie van lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgenderleerlingen. Uit onderzoek naar basiscompetenties die voor elk vak gelden, blijkt dat het circa 60 lesuren duurt om basiscompetenties echt te internaliseren. Het gaat om competenties als luisteren, empathie, tolerantie, je eigen mening verwoorden en respect hebben voor de mening van anderen. Daarom is het nodig dat de school deze burgerschapsvaardigheden niet alleen in een enkel lesuur behandelt, maar herhaald en liefst dwars door alle vakken laat terugkomen.

VRAGEN DIE EEN SCHOOL ZICHZELF KAN STELLEN:

- **In hoeverre besteedt de school in burgerschapsvorming aandacht aan cognitieve aspecten, zoals kennis over mensenrechten, de democratische structuur en inspraak, of juist aan affectieve aspecten en competenties als luisteren, empathie, tolerantie, je eigen mening verwoorden en respect hebben voor de mening van anderen?**
- **Geeft de school burgerschapsvorming vorm via een serie relatief losse lessen of is er een samenhangende, doorlopende leerlijn?**
- **Is er binnen burgerschapsvorming geïntegreerde maar benoemde aandacht voor seksuele diversiteit? Hoe komt die tot uiting?**
- **Welke doelen heeft deze aandacht? Denk aan specifieke doelen op kennis, houding, vaardigheden en gedrag.**

TIP

Het uitwerken van educatie over burgerschap doen scholen vaak door een 'doorlopende leerlijn' te ontwikkelen. Een goede leerlijn begint met een kern van concrete vaardigheidsdoelen. Vervolgens worden per leerjaar stapsgewijs de vaardigheden van leerlingen vergroot. Een leerlijn geeft ook aan welke activiteiten de school in elk vak aanbiedt en hoe die aansluiten op de doelen. Maak een leerlijn altijd in overleg met de uitvoerende docenten. Zo zijn alle docenten betrokken bij burgerschap en dus ook bij sensitiviteit op seksuele diversiteit.

KERNKADER

Aandacht besteden aan burgerschap en sociale integratie van onder meer LHBT-leerlingen, 'met inbegrip van het overdragen van kennis over en kennismaking met de diversiteit in de samenleving' staat het in het kernkader van de Onderwijsinspectie (PO 2.6 en 9.7, VO 2.5 en 9.8).

Geeft de school specifieke lessen over seksuele diversiteit?

Op een basisschool geeft men geen voorlichting over seksuele diversiteit. Desgevraagd zegt de directeur: 'We behandelen iedereen gelijk, dus onze lessen over omgangsvormen zijn ook van toepassing op mensen die anders zijn. En als leerlingen het in het kringgesprek aan de orde stellen, gaan we er natuurlijk op in'. Later zeggen de leerkrachten dat homoseksualiteit zelden of nooit aan de orde komt. En als dat wel gebeurt, gaan ze er terughoudend mee om, uit vrees voor wat de ouders zullen zeggen als ze erachter komen dat de school over homoseksualiteit praat.

Op een basisschool gebruikt men het lespakket 'Leefvormen'. Daarin komt aandacht voor homoseksualiteit en homo- en lesbische gezinnen geïntegreerd voor in een bredere context van gender, vriendschap en leefvormen. De rode draad is: 'omgaan met verschillen'. Een docent evalueert de ervaring: 'Veel mensen denken dat als je 'homoseksualiteit' behandelt, het vooral over seks gaat. Maar homodiscriminatie en ook seksisme gaan helemaal niet over seksuele technieken. Het gaat over respect'. Een andere docent: 'Het is best lastig om 'leefvormen' breed te behandelen en het dan ook expliciet over homo- en lesbische leefvormen te hebben. Maar niet voor de leerlingen, die vinden dat heel natuurlijk. Tijdens de lessen merk ik dat het meer mijn ongemak is dan dat van de kinderen'.

AANBEVELING

De achtste aanbeveling is om als school lessen te geven over seksuele diversiteit. Uit onderzoek blijkt dat homoseksuele en lesbische leerlingen en docenten zich beter voelen als er op school lessen over zijn gegeven. Daarbij blijkt de aard van voorlichting belangrijk. Oppervlakkige voorlichting leidt hoogstens tot een lichte verandering in opvattingen ('homo's zijn niet ziek'), terwijl kwalitatief goede voorlichting ook kan leiden tot gedragsverandering. Goede voorlichting gaat verder dan het bevorderen van 'bespreekbaarheid' en het uitwisselen van meningen. Uit onderzoek blijkt dat expliciete aandacht voor de nuancering van man/vrouwrolpatronen en voor stereotypen essentieel zijn voor effectieve voorlichting over seksuele diversiteit.

VRAGEN DIE EEN SCHOOL ZICHZELF KAN STELLEN:

- **Geeft uw school seksuele vorming? is daarin ook aandacht voor seksueel respectvol gedrag (wensen en grenzen)?**
- **Geeft uw school specifieke voorlichting over seksuele diversiteit?**
- **Hoe? Denk aan specifieke doelen en methoden rond kennis, houding, competenties, gedrag.**
- **Hoe sluit dit aan op de leeftijdsfase en behoefte van de leerlingen?**
- **Doen de docenten dit zelf of schakelt men externe voorlichters (of theater) in? Hoe versterken de eigen lessen en het aanbod van externe voorlichters elkaar?**
- **Is het aanbod een integraal aanbod waarin heteronormativiteit centraal staat, of is het aanbod beperkt tot deelthema's of zelfs heteronormatief van aard ('homo's zijn net zo als hetero's, als ze afwijken provoceren ze, maar dat is een minderheid')?**
- **Komen transseksualiteit/transgenderisme en interseksualiteit ook aan de orde?**

KERNKADER

Deze sleutel sluit aan op het kernkader van de Onderwijsinspectie (VO 2.1*, PO 2.1) waarin staat dat 'De aangeboden leerinhouden in de onderbouw voldoen aan de wettelijke vereisten'. Dit zijn sinds 2013 ook de gewijzigde kerndoelen 38 PO en 43 VO die aandacht voor seksuele diversiteit en seksuele vorming verplicht stellen.

Krijgen alle leerlingen goede begeleiding?

De ouders van een transmeisje (jongen die een meisje wil worden) vragen de middelbare school waar hun dochter binnenkort heen gaat om een gesprek. Hun dochter is nu nog een jongen op de basisschool, maar wil op haar nieuwe school als meisje door het leven gaan. Samen maken ze een plan. Om de klas de laten wennen aan de transitie vinden twee voorlichtingen plaats: In de klas worden afspraken gemaakt over hoe de klasgenoten zullen reageren als andere leerlingen 'raar' gaan doen. Het meisje krijgt extra aandacht via de leerlingenbegeleiding. Bij het omkleden na gym maakt ze gebruik van de docentenkleedkamer en douche. In de schooladministratie wordt haar geslacht gewijzigd, zelf als dat formeel nog niet van het ministerie mag.

Een 15-jarige jongen speelt de hoofdrol in een korte film over homopenen. Op school pest een jongen hem en slaat hem zelfs een keer in elkaar. De school wil direct na dit incident een gesprek arrangeren tussen de dader en het slachtoffer. Het slachtoffer weigert dit: 'Ik wil nu niet met hem praten, jullie moeten iets doen tegen het geweld'. De school vat dit op als een weigering om dingen bespreekbaar te maken en als een gebrek aan zelfstandigheid. In de maanden daarna loopt de intimidatie steeds verder uit de hand. Het slachtoffer wordt ook steeds meer online gepest en er worden 'mobs' georganiseerd van jongeren van de eigen en andere scholen die hem buiten het schoolplein opwachten. De school vindt dat zij niet (mede) verantwoordelijk is voor dit alles. Intussen zijn de schoolresultaten van deze voorheen goed presterende leerling flink gekelderde. De directie geeft de ouders het advies de leerling naar een andere school te sturen omdat 'hij bij nader inzien niet geschikt blijkt voor het zelfstandige leren op deze school'.

AANBEVELING

De negende aanbeveling is om LHBT-leerlingen goede begeleiding te bieden. Gebeurt dit niet, dan kunnen zij last krijgen van stress, lagere prestaties, spijbelen uit vrees voor pesten en suïcide.

Uit onderzoek blijkt dat sociale uitsluiting van openlijke LHBT-leerlingen en het in de kast dwingen van deze jongeren ernstige gevolgen heeft voor het welzijn en de schoolprestaties van deze leerlingen. Daarom is specifieke begeleiding belangrijk.

LET OP

Niet alleen LHBT-leerlingen hebben begeleiding rond hun gevoelens nodig. Denk ook aan de gevoelens van homofobe jongeren. Ernstig homofobe jongeren kunnen zelf ook problemen hebben; hun radicale afweer en overdreven masculiniteit kunnen signalen van hun eigen instabiliteit zijn. Uit onderzoek blijkt dat homofobe jongeren vaak onvolwassen defensiemechanismen hanteren: ze gaan in situaties die voor hen bedreigend aanvoelen niet eerst na wat er aan de hand is, maar reageren direct met agressie. Dit doen ze vaak niet alleen naar LHBT-leerlingen maar ook in andere situaties. Zulke leerlingen hebben wellicht extra begeleiding nodig om beter met hun gevoelens om te gaan.

VRAGEN DIE DE SCHOOL ZICH KAN STELLEN:

- **Is er een goede klachtenprocedure en –protocol waarin duidelijk is dat klachten over seksisme, homofobie en transfobie reden voor een klacht kunnen zijn?**
- **Zijn de vertrouwenspersonen, mentoren en leerlingenbegeleiders voorbereid op vragen van LHBT-leerlingen en homofobe leerlingen en collega's? Zie bijvoorbeeld de vragen en knelpunten in het artikel www.edudivers.nl/mijn_school/meer-tips-voor-een-aanpak/homospecifieke_leerlingenbegeleiding (VO).**
- **Zijn de vertrouwenspersonen, mentoren en leerlingenbegeleiders voorbereid op situaties waarin de familie LHBT-leerlingen (potentieel) bedreigt met eerwraak?**
- **Heeft de school een sociale kaart om leerlingen adequaat door te verwijzen naar informatie, ontmoetingsmogelijkheden of specifieke zorg?**

LET OP

Een school waar iedereen zichzelf kan zijn, heeft vertrouwenspersonen of andere functionarissen op school die aanspreekbaar zijn op knelpunten van leerlingen en docenten rond seksuele diversiteit. Dit geldt zowel voor homoseksuele, biseksuele, transgender-leerlingen als voor homofobe of transfobe leerlingen. Indien nodig weet de school hoe leerlingen met zulke knelpunten adequaat te verwijzen.

KERNKADER

Elke school is volgens de Onderwijsinspectie verplicht de zorg voor leerlingen (dus ook LHBT-leerlingen en homofobe leerlingen) planmatig uit te voeren (kernkader, PO 8.3*, VO 8.2*).

Betrekt u leerlingen bij de kwaliteit van de school?

Op een brede scholengemeenschap worden ouderejaarsleerlingen aangesteld als mentor van brugklassers. Hun taak is om ervoor te zorgen dat de brugklassers zich prettig voelen en hun zorgen kwijt kunnen. De mentorleerlingen worden getraind in een gespreksmethode waarmee zij kunnen doorvragen naar het wel en wee van de brugklassers. Zo vragen ze door naar gevoel, eenzaamheid, samen dingen doen, de situatie thuis en verliefdheden op iemand van hetzelfde of het andere geslacht. De mentorleerlingen bieden en luisterend oor, geven tips uit eigen ervaring en halen er zo nodig hulp bij. Ze geven ook signalen over de situatie aan de docenten.

Op een havo/vwo is een Gay/Straight Alliance (GSA) opgericht door leerlingen. De GSA krijgt steun van enkele enthousiaste docenten. De directie vindt het wel leuk, maar onderneemt zelf geen initiatieven. De GSA organiseert drie keer per jaar activiteiten die de zichtbaarheid van de GSA en van homoseksualiteit bevorderen. Na drie jaar klinken geluiden dat de andere leerlingen een beetje moe worden van die herhaalde 'homoreclame'. De trekker van de GSA is zelf ook een beetje aan het eind van zijn latijn. 'Het is leuk voor de homo's als je in de club zit, je voelt je niet meer zo alleen, maar er wordt nog steeds veel gescholden en er verandert niet echt iets op deze school. Ik ga nu in de leerlingenraad om de directie te dwingen meer te doen. De anderen in de GSA houden het liever bij gezelligheid'.

AANBEVELING

De tiende en laatste aanbeveling is om leerlingen zelf te betrekken bij het schoolbeleid. In Nederland is dit nog niet goed geregeld. Een medezeggenschapsraad is verplicht, maar een leerlingenraad nog niet. Nog belangrijker dan een formele invloed is het zoveel mogelijk betrekken van de leerlingen bij de sfeer op school en de inhoud van het onderwijs.

VRAGEN DIE DE SCHOOL ZICH KAN STELLEN:

- **Krijgt een leerling of personeelslid steun als zij ervoor uit willen komen dat zij homo, lesbisch, biseksueel of transgender zijn?**
- **Naar wie kan een leerling of personeelslid toe voor steun bij zijn of haar coming-out?**
- **Hoe gaat de school om met de geslachtsverandering van een personeelslid of leerling? Denk aan: overleg met de ouders, begeleiding van de leerling, voorlichting naar andere leerlingen en ouders, aanpassing van de administratie om incorrecte aanspreekvormen te voorkomen, gebruik van toiletten en kleedkamers, meedoen aan seksespecifieke lessen zoals lichamelijke opvoeding of opdrachten bij seksuele vorming.**
- **Hoe gaat de school om met het initiatief door leerlingen om een homo/lesbische groep op school (of een Gay/Straight Alliance, GSA) op te richten? Ontmoedigt de school dit, laat zij het toe als hobby van leerlingen en enkele docenten of ondersteunt zij het initiatief actief als iets waar de hele school trots op is?**
- **Hoe reageert de school als homo/lesbische docenten een homo/lesbische groep of overleg starten?**
- **Krijgen leden van de homo/lesbische vakbondsgroepen vakbondsvrij voor deelname aan activiteiten van deze groepen? Durven lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgenderleerlingen en docenten hierom te vragen? Doet de school hier moeilijk over, of kijken andere docenten hen hier vreemd op aan?**

LET OP

De criteria van de Onderwijsinspectie komen erop neer dat op een goede school een homoseksuele of lesbische leerling of personeelslid ervoor uit kan komen en daarbij steun van de leiding en het personeel mag verwachten. Als deze leerling of het personeelslid voorstellen heeft ter verbetering van de situatie, bijvoorbeeld als MijnID contactpersoon of door de oprichting van een GSA, dan steunt de schoolleiding zulke initiatieven.

KERNKADER

Een school waar iedereen zichzelf kan zijn, betreft de leerlingen actief bij de onderwijsactiviteiten (kernkader PO en VO 5.3*).

Daarnaast 'stimuleert (de school) het welbevinden van leerlingen' (kernkader VO 4.8). Dit geldt dus ook voor lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgenderleerlingen. Het impliceert dat zij het recht hebben om voor hun gevoelens uit te komen en activiteiten te organiseren die hun welzijn bevorderen. Onderzoek toont ook aan dat specifieke steun voor coming-out en voor eventuele lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgender-zelforganisaties in de school (zoals GSA's) een positieve bijdrage levert aan de veiligheid en het welzijn op school.

10 SLEUTELS

Zijn alle sleutels even belangrijk?

Maatregelen werken het beste als ze op elkaar aansluiten en elkaar verstreken. Dan bereikt u als school echte impact. De Onderwijsalliantie noemt dit het DOEL-kwaliteitsmodel: Diagnose/doelen, Omgeving, Educatie, Leerlingenzorg. Het model sluit aan op het waarderingskader van de Onderwijsinspectie. De 10 regenboogsleutels passen als volgt in het DOEL-kwaliteitsmodel:

DIAGNOSE EN DOELEN

- 1 We (uw school) weten hoe veilig leerlingen en personeel zich voelen
- 2 We hebben een visie op plagen, pesten en discriminatie
- 3 We hebben een gedeelde visie op burgerschap en diversiteit

OMGEVING

- 4 We hebben duidelijke afspraken over respectvol gedrag
- 5 We treden consequent op bij negatief gedrag
- 6 We ondernemen actie zodat iedereen zichzelf kan zijn op school

EDUCATIE

- 7 We hebben lessen over basisvaardigheden voor burgerschap
- 8 We geven specifieke lessen over seksuele diversiteit

LEERLINGENZORG

- 9 We bieden alle leerlingen goede begeleiding
- 10 We betrekken de leerlingen bij de kwaliteit van de school

WAARMEE BEREIKT U DE MEESTE IMPACT?

- Uit onderzoek blijkt dat concrete maatregelen op het thema 'omgeving' het meest effectief zijn. Dit is vooral het geval als u meteen aan het begin van het schooljaar concrete afspraken met elkaar maakt over omgangsvormen.
- Een consequente lijn trekken door het hele team komt op de tweede plaats.
- Specifieke voorlichting komt op de derde plaats. Specifieke voorlichting over homoseksualiteit is nodig om grove vooroordelen weg te nemen. Voorlichting werkt het best als zij is ingebed in een doorlopende leerlijn over burgerschap met een rode lijn over basisvaardigheden als: kunnen luisteren, je mening kunnen geven, respect hebben voor de mening van anderen, omgaan met diversiteit en samenwerken.

Wie doet wat?

INDIVIDUELE INITIATIEVEN

In veel scholen zijn er enkele docenten of leerlingen die een voortrekkersrol vervullen in het aandacht vragen voor seksuele diversiteit. Dit is prachtig, maar als zij de enige zijn, blijft het toch vaak hobbyisme. Om structureel iets te verbeteren, is actieve regie door de schoolleiding nodig.

INITIATIEF SCHOOLLEIDING

Het is de taak van de schoolleiding om het draagvlak te verbreden en te zorgen voor structurele verbetering. Een belangrijke taak van de schoolleiding is om te zorgen dat er goede uitvoerbare ideeën komen die iedereen aanspreken en om het proces te begeleiden.

TEAMWORK

Het verbeterproces begint doorgaans doordat er eerst een klein groepje docenten verkent wat nodig is en voorstellen maakt. Daarna gaat een groter deel van het team dingen uitproberen en uiteindelijk doet het hele team op eigen wijze mee.

LEERLINGENACTIE

Door deze voorbeeldrol van het team en de aandacht in en buiten de lessen, merken de leerlingen dat het veilig genoeg is om je te uiten over een thema als seksuele diversiteit. In dat stadium wordt bijvoorbeeld een GSA een breed gedragen initiatief en worden deelnemers aan de GSA niet meer gemeden door andere leerlingen.

In welke fase zit u?

De meeste scholen doorlopen dit proces ongeveer in dezelfde volgorde bij een (succesvolle) vernieuwing. Maar dit gebeurt langs niet altijd op alle kwaliteitsthema's van het DOEL-kwaliteitsmodel of in hetzelfde tempo per thema. Het kan helpen om in kaart te brengen welke initiatieven op een school in welke fase zitten. In het onderstaande schema hebben we de vier pijlers van een effectieve schoolaanpak gecombineerd met de vier globale stappen. Welke initiatieven kent uw school op welk thema? En wat zou een logische volgende stap kunnen zijn?

	Individuele initiatieven	Initiatief schoolleiding	Teamwork	Leerlingen actief
Diagnose/doelen				
Omgeving				
Educatie				
Leerlingenzorg				

Lastig?

Doe eerst de GeenID Test

Is het schema te ingewikkeld om in te vullen? Doe eerst de GeenID Test (www.mijnid.info/test). Deze digitale test is gebaseerd op de tien regenboogsleutels. Het kost een paar minuten om deze in te vullen, waarna u 20 adviezen krijgt: 10 voor een brede aanpak van veiligheid en burgerschap en 10 voor specifieke aandacht voor lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgenderleerlingen.

NODIG EEN ADVISEUR UIT OP SCHOOL

Heeft u feedback nodig of een training? Vraag de Onderwijsalliantie om een 'regenboogsleutel-visitatie' te organiseren. Er zijn drie mogelijkheden:

- **Getrainde adviseurs doen een dagdeel visitatie op uw school. Zij spreken dan een uur met een of enkele schoolleiders, een uur met enkele docenten en een uur met enkele (of een representatieve klas) leerlingen. De school krijgt daarna een verslag met een diagnose en aanbevelingen.**
- **Getrainde adviseurs bieden een workshop van 2 uur voor het personeel. In deze workshop krijgen de medewerkers informatie over mogelijke aanpakken en bespreken ze de mogelijkheden en prioriteiten op school. De workshop wordt door de deelnemers voorbereid door de GeenID Test in te vullen. De school ontvangt een verslag.**
- **Getrainde begeleiders begeleiden 10-30 leerlingen die gedurende een dag (10-15 uur) interactief onderzoek doen en gezamenlijk een diagnose en aanbevelingen maken. Tijdens het laatste uur van deze leerlingensitatie is de schoolleider aanwezig om de kans te vergroten dat de aanbevelingen worden uitgevoerd. Ook hiervan krijgt de school een verslag.**

BEHOEFTE AAN CONTACT OF MEER ADVIES?

Neem contact op met info@onderwijsalliantie.nl
www.onderwijsalliantie.nl

eduDivers

kenniscentrum
voor onderwijs en
seksuele diversiteit

www.edudivers.nl

